

*TARİH USÛLÜ MESELELERİNE DAİR BİR RİSÂLE:
CELÂLEDDİN ES- SUYÛTÎ'NİN (849-911/1445-1505),
EŞ-ŞEMÂRÎH FÎ İLMİ'T-TARİH'İ*

*Doç. Dr. Kasım ŞULUL
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

ÖZET

Bu makalede siyasi ve kültürel çevreyi tasvir ettikten sonra kısaca Suyûtî'nin hayatı ve eserlerine temas edilecek, eş-Şemârîh fî İlmî't-Tarih'in tarih tasavvuru ve usûlüne dair bazı eski eserlerle mukayesesi yapılacak, daha sonra ise eş-Şemârîh'in tercümesi birtakım kaynak tespitleri, notlar ve izahlarla verilecektir.

Anatar Kelimeler: es-Suyûtî, "eş-Şemârîh fî İlmî't-Tarih", tarih, tarih tasavvuru, tarih usûlü.

ABSTRACT

An Epistle About Historiography: Jalal Al-Din Al-Suyuti's "al-Shamarikh Fi-Ilm Al-Tarikh"

In this article having explained cultural and political atmosphere in which period of al-Suyuti was born, his life and works will be dealt with. It will be also made the comparison of his work "al-Shamarikh Fi-Ilm al-Tarikh" with other works in this field especially those dealing with the historiography and the perception of history. Finally, its translation with some notes and explanations will be added.

Key Words: al-Suyuti, "al-Shamarikh fî-Ilm al-Tarikh", history, perception of history, historiography.

A. Siyasi ve Kültürel Çevre

Celâleddîn es-Suyûtî'nin (849-911/1445-1505) yaşadığı dönem, -Abbasîlerin 9. yüzyılından itibaren başlayan çözülme sürecinin (tevâif-i mülûk) devamı olan- İslâm dünyasındaki siyasî bölünmüşlüğü¹ Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) faaliyetleri ile büyük oranda birliğe dönüşmesi arifesiydi.

İslâm dünyasındaki iç dinamikler canlı ve insan seviyesi yüksekti. Basiretli yöneticiler, istilacı rekabet ortamında iktidarı sürdürmenin, müreffeh tebaaya, mamur ülkeye, ilim ve sanatın himaye edilip teşvik edilmesine ve güçlü askeri yapılara dayandığının farkındaydı. Bu nedenledir ki tarihte İslâm dünyasına yö-

¹ Bkz. Ergun Göze, *Mukayeseli İslâm Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, s. 401 -Sourdel'in İslâm tarihi kronolojisi tablosu-.

nelik en büyük iki istila olan Haçlı gâilesi bertaraf edilebilmiş, Moğollar Müslüman toplumlar içinde erimiş ve İslâm dünyasında değişik siyasî tecrübeler, muhtelif ilim havzaları, ileri düzeyde medenî faaliyetler ortaya çıkmıştır.

Marshall G. S. Hodgson'a göre, dünya genelinde değerlendirildiğinde, Müslümanlar siyasî güçlerinin zirvesine 16. yüzyılda ulaştılar. Bu dönemde İslâm coğrafyasının büyük bir kısmı üç büyük imparatorluk tarafından idare edilmekteydi ve mükemmel teşkilatı ve maddî zenginliğiyle Garplılarda hayranlık uyandırmaktaydı. Anadolu ve Balkanlarda Osmanlılar; İran'da Safeviler; Hindistan'ın kuzeyinde Timurlular hüküm sürmekteydi.²

Suyûtî, Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlukların Burcî³ kolunun (1382-1517) son zamanlarında Kahire'de yetişmiş, uzun seneler burada yaşamış ve vefat etmiştir. Bu hakimiyet, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) vefatından yaklaşık 11 yıl sonra Memluklu sultanı Kansûh el-Gavrî'nin 922/1516'da Halep yakınında Mercidâbık Savaşı'nda öldürülmesi ve bundan sonra Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'ı zaptetmesi ile sona erdi.⁴

Memluklar, Mısır ve Suriye'de Eyyübîlerin zengin mirasını devraldıkları gibi onların kuvvetli Sünnî siyasetini de devam ettiriyorlardı. Memluklar, 13. yüzyılın sonunda Suriye ve Filistin'deki Haçlı mevcudiyetine ve sonraki yüzyılda Küçük Ermenistan'a yani Kilikya Rupen Krallığı'na (1080-1375) son vermişlerdi.⁵ 3 Eylül 1260'da Aynicâlût'da Hülagu (İl-Hanlılar adına iktidarı: 1256-1264) idaresindeki Moğollar'ı yenilgiye uğratarak durduran Memluklar,⁶ Moğollar'a ve Haçlılar'a karşı İslâm dünyasının "çekiç"⁷ olarak büyük itibar kazanmışlardı.

Memluk idaresi altındaki Mısır ve Suriye, ekonomik refaha, büyük ilim ve sanat gelişmelerine de şahit olmuştu.⁸

B. Suyûtî'nin Hayatı ve Eserleri

Celâleddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebî Bekr b. Muhammed el-Humam el-Hudayrî es-Suyutî eş-Şâîî, 1 Recep 849/3 Ekim 1445'te doğmuştur.

Sülalesi yukarı Mısır'daki Asyut bölgesindedir, bunun için sülalenin ismi

2 Marshall G. S. Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev. Ahmet Kanlıdere - Ahmet Aydoğan, İstanbul 2001, s. 168-169.

3 Memluklar, Bahrî (1250-1390) ve Burcî diye isimlendirilen iki koldan mütешekkildir. Bahrîlerin kışlaları, bahr (deniz) olarak da isimlendirilen Nil üzerindeki er-Ravza adasında bulunduğundan bu isimle anılmışlardır. Burcîler ise Sultan Kalavun'un (1279-1290) muhafızlarının Kahire'deki el-Burc hisarına yerleştirilmesi sebebiyle böyle isimlendirilmişlerdir. Bkz. Kâzım Yaşar Kopruman, "Bahriyye" md., DİA, İstanbul 1994, IV,512; "Burciyye" md., DİA, İstanbul 1992, VI,419-420.

4 Bu yerler Osmanlı idaresinde birer eyalet (paşalık) şekline sokuldu. Bununla beraber, Memluklar'ın askerî sınıfı 1226/1811'de Mehmed Ali Paşa bunların kuvvetlerini yok edinceye kadar, Mısır'ı fiilen kontrol etmişlerdi. Bkz. C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, çev. E. Merçil - M. İpşirli, İstanbul 1980, s. 84.

5 Yılmaz Öztuna, *İslâm Devletleri*, Ankara 1989, I,466.

6 Bkz. C. E. Bosworth, s. 187; Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı" md., DİA, İstanbul 1991, IV,275-276.

7 C. E. Bosworth, s. 84.

8 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, IV,1105-1123; Ahmet Çelebi, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul 1983, s.113.

el-Asyutî veya es-Suyûtî'dir; ancak Celâleddin Abdurrahman, babasının kullanmayı tercih ettiği es-Suyûtî ismini kullanmıştır.

Safer 855/Mart 1451'de babası vefat edince altı yaşında yetim kalan Celâleddîn Suyûtî, babasının dostları tarafından korundu ve iyi bir öğrenim gördü. Suriye, Hicaz, Yemen, Hindistan ve Kuzey Afrika'da yolculuklar yaptı. Kahire'ye döndükten sonra Şeyhuni Camisi'nde vermeye başladığı (1466) fıkıh dersleriyle ün kazandı. 1486'da zengin vakıf gelirleri bulunan Baybarsiye Hankâhı şeyhliğine getirildi. Sultan Ka'it Bay'ın (hükümdarlığı: 1468-1496) ölümünden sonra kendisini çekemeyenlerin şikâyetleri sonucu görevinden uzaklaştırıldı.

Kansûh el-Gavrî'nin (hükümdarlığı: 1501-1516) önerdiği görevi de kabul etmeyerek yaşamını Nil nehrindeki adacıkta (er-Ravza) bulunan evinde tamamladı. Sayısı 500'ü aşan eser yazdı. Dinî ilimlerde en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biri ve belki de birincisidir.

Celâleddîn Suyûtî, kendi eserlerini şu altı bölümde mütalaa etmiştir: 1- Kur'ân ilimleri, 2- hadîs, 3- fıkıh, 4- muhtelif meseleler, 5- dil ve edebiyat, 6- usûl, beyân ve tasavvuf.⁹ O, tarih ve tarih alanlarından olan biyografi, tabakât ve din ilimleri tarihi gibi konularda da yazmıştır.

Suyûtî, kendi hayatından bahsederken, on dört sene Kâfiyecî'nin derslerine devam ettiğini, ondan çeşitli ilimlerde, özellikle tefsir, usûl, Arapça ve maânî alanında ders aldığını, ondan her defasında hiç işitmediği nükteler ve derinlikli meseleler duymak sûretiyle çokça yararlandığını zikreder. Yine Suyûtî, hocası hakkında "onu babamdan sonra bir baba olarak kabul ederdim" demekle, ona karşı duyduğu sevgi ve saygının derinliğini dile getirir.¹⁰

eş-Şâzîlî'nin verdiği bilgiye göre, Suyûtî sol kolunda beliren büyük bir şişlik, -bugün belki apse tanısı konulabilir-, sebebiyle 12 Cemaziyevvel 911/11 Ekim 1505'de hastalandı. Bir hafta er-Ravza'deki evinde hasta yatağında yatıktan sonra 19 Cemaziyülevvel/18 Ekim Cuma günü güneş doğarken, hicrî takvime göre altmış bir yıl, on ay ve on sekiz gün yaşadıktan sonra vefat etti. Son nefesini vermeden önce Yâsîn Süresi'ni okuduğu söylenir.

er-Ravza'daki Ebankî Camisi'nde ve Eski Kahire'deki Sebil el-Müminîn'de cuma namazı sonrasında cenaze namazı kılınmıştır. Cenaze namazına o kadar çok insan iştirak etmiştir ki, iştirak edenlerin çoğunun onun tabutunu taşıması veya tabutuna dokunması mümkün olmamıştır. Bab'ül-Kerâfe yakınındaki Kûsûn kabristanında babası Kemaleddin'in mezarının yanına defnedilmiştir. Pek çok insan onun vefatından dolayı derin üzüntü duymuştur ve hatta yaşarken ona haset ve düşmanlık edenler dahi mezarını ziyaret etmiştir.¹¹

⁹ Abdülkadir Karahan, "Süyûtî", İA (MEB), İstanbul 1979, XI,260.

¹⁰ Celâleddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-Muhadara fî Ahbârî Mısır ve'l-Kahire*, Mısır 1312, I,156,164,264.

¹¹ Celâleddîn Suyûtî biyografisini konu alan geniş bir çalışma için bkz. Elisabeth Sartain, *Celâleddîn Suyûtî: Hayatı ve Esleri*, çev. Hasan Nureddin, İstanbul 2002.

C. eş-Şemârih fi İlmi't-Tarih'in Tarih Tasavvuru ve Usûlüne Dair Bazı Eserlerle Mukayesesi

Tarihle uğraşan İslâm ulemâsı baştan itibaren çeşitli usûl ve telakkilere bağlı kalarak ve bunları geliştirerek tarihin çeşitli alanlarında eser vermiştir. İslâm tarihçileri, usûl ve telakkilerini ya uygulamayla yani eserin telif tarzı, kullanılan bilgi kaynakları, tenkit telakkisi, tertip şekli gibi hususlarla ya hem uygulama hem eserin girişinde veya muhtelif yerlerine serpiştirilen izahlarla veyahut tarih usûl ve meselelerini ele aldıkları müstakil eserlerle ifade etmişlerdir.

Tarih düşüncesini kuramlaştıran İslâm âlimlerinin başında gelen İbn Haldûn (732-808/1332-1406), *Mukaddime*'de tarihten, tarihin yorum ve felsefesinden doğrudan, tarih metodolojisinden dolaylı olarak bahseder.

Tacüddîn es-Sübki, *Tabakâtü's-Şafiyye*'de "*Kâidetun fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl ve Kâidetun fi'l-Müerrhîn*"¹² başlığı altında tarihçi kaynak ilişkisi konusunda fevkalade önemli tesbitlerde bulunmuştur. Ondan sonra gelen Safedî,¹³ Sehâvî¹⁴ gibi zatlar bu bahisi eserlerinde iktibas etmişlerdir.

Kâfiyecî'nin -telifini Mısır'da 8 Recep, Salı günü 867 (31-12-1462) tarihinde bitirdiği¹⁵ - "*el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*" adlı eseri ise tarih metodolojisine tahsis edilmiş -bilinen- en eski risaledir. Yöntem olarak fıkıh usûlünden esinlenerek yazılmış olan "*el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*", güçlü bir mantık örgüsüne sahiptir ve tamamen metot belirleyici mahiyettedir.

Kâfiyecî'yi önemli kılan, evrensel anlamda bir tarih usûlü ortaya koymaya çalışması, tarih yazımı konusunda mantıkî açıdan tutarlı bir yöntem teklif etmesi ve bu yöntemin tarih bilgisinin mantıkî değerini tesbit etmek için bir kıstas teşkil etmesidir. *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*'in başlıkları bile bunun yeterli birer kanıtı sayılabilir. Eserin birinci kısmında; tarih ve zaman kelimelerinin sözlük ve terim anlamları, güneş ve ay yılı, ay, gün ve saat kavramları, tarih kelimesinin kökeni ve hicrî takvimin ihdası, takvimler, tarih ilminin tanımı ve konusu, tarih metodolojisinin gerekliliği, tarihçide bulunması gereken şartlar ele alınır. Eserin ikinci kısmında ise tarihin varlık kavramı ve diğer ilimlerle ilişkisi, tarihçinin amacı, insan tabakaları, tarih yazımı ile ilgili beş yöntem ve beş yöntemin uygulanması ile tarihin bilim olarak gerekliliği ve yararı tartışılır.

F. Rosenthal'e göre, "*el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*" ile kıyaslandığında "*en-Nasrû'l-Kahir ve'l-Fethü'z-Zahir*" adlı eserinde Kâfiyecî tarih problemleriyle daha çok ilgilenmiştir.¹⁶

Kâfiyecî, "*el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*" ile hem Sehâvî'yi (1427-1497) hem Suyûtî'yi derinden etkilemiştir.

12 Tacüddîn Ebî Nasr Abdülvehhâb b. Takiyyüddîn Ali es-Sübki (727-771/1326-1369), *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv - Mahmud Muhammed et-Tanâhî, İsa el-Babî el-Halebî ve ortakları matbaası 1964, II,22-25.

13 Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefâyât* (CD: Şâmîle), I,21.

14 Sehâvî, *el-İlân*, s. 132.

15 Muhyiddin el-Kâfiyecî, *el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Beyrut 1990, s. 121-122

16 Franz Rosenthal, *İlmü't-Tarih İnde'l-Arab*, Arapça'ya çev. Salih Ahmed el-Ali, Beyrut 1983, s. 320.

Hatta “*el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih*” olmasaydı, Sehâvî'nin “*el-İlân bi't-Tevbih Limen Zemme't-Tarih*”¹⁷ adlı eseri gün yüzüne çıkamazdı denilebilir. Belli bir noktaya kadar iki kitaptaki konular ve ele alınış biçimleri aynıdır. Ancak Kâfiyecî'nin üslubu tam bir mantık örgüsüyle örülmüş veciz ve muhtasar bir yapıya sahiptir. Sehâvî'nin eseri daha serbest ve anlaşılması kolay bir üsluba sahiptir. İki eser arasındaki en önemli fark, Kâfiyecî'nin tarih bilimi için yaptığı tanımın mantık kıstaslarına uygun olması, tarih biliminin konusunu metodolojik bir şekilde belirlemesi, tarih biliminin varlık ve diğer ilimlerle ilişkisini kaide tarzında tesbit etmesi, bütün bunlardan öte tarih yazımı konusunda mantıkî ve tutarlı bir yöntem teklif etmesidir. Oysa Sehâvî'nin, “*el-İlân*”ı -adından da anlaşılacağı üzere- tarihi, ilmî bir uğraş kabul etmeyip tarih öğretimine karşı çıkanlara itiraz ve tarih savunusu özelliği taşır. Eserde, tarih öğretiminin gerekliliği vurgulanır ve İslâm tarihçiliğinin bir takım meseleleri aydınlatılmaya çalışılır.

Kısacası Sehâvî, tarih usûlünün meselelerinden olan tarihin sözlük ve terim anlamı, tarihin konusu, gayesi, yararı, Kur'ân-ı Kerîm'de tarihî olaylara yer verilemesinin bazı hikmetleri ve tarihçide bulunması gereken şartlar gibi konuları serbest bir üslupla ve örnekler vererek izah eder. Ancak onun asıl hüneri güzel bir tarih savunusu yapması ve İslâm tarihçiliğinin tarihini ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalışması noktasında ortaya çıkar. İslâm tarihçiliğinin tarihine dair kıymetli bir arşiv belgesi hükmünde olan bu bölüm, *el-İlân*'ın en uzun kısmıdır.¹⁸ O bu bölümde, İslâm tarihçilerini, çalıştıkları alanları, sonra kendi dönemine kadar Müslümanlar tarafından yazılan –tesbit edebildiği- binlerce eseri yer yer kısa tanıtım bilgileriyle birlikte kaydeder.

Kâfiyecî'nin öğrencisi Suyûtî, “*eş-Şemârîh fi İlmi't-Tarih*” adlı risâlesinde, tarih başlangıcı, hicrî takvim ve ortaya çıkışına dair haberler ve tesbitler, tarihin faydaları ve Arap dilinde olaylara tarih verilirken kullanılan ibare ve usûller, Câhiliye'de, İslâm'a yakın dönemde ve ondan sonra, Arap dilinde haftanın günleri ile aylara verilen isimler, bunların türetilme biçimleri ve anlamları gibi konuları ele alır.

Katip Çelebi, Suyûtî'nin risâlesiyle aynı ismi taşıyan tarih ilmiyle ilgili başka bir eserin bulunduğunu ve bunun İbn Tûlûn Hasan b. Ahmed eş-Şâmî'ye ait olduğunu söyler. Katip Çelebi, eser hakkında daha fazla bilgi vermez.¹⁹ İbn Tûlûn'un “*eş-Şemârîh fi İlmi't-Tarih*” adlı eserinin günümüze ulaşmış olmadığını bilmiyoruz.

Tarih ilmini konu edinen Abdurrahman b. Abdilkadir el-Fâsî'nin (ö 1685) *Zehr eş-Şemârîh fi İlmi't-Târîh* başlıklı manzum eserini ise inceleme imkanı bulamadık.²⁰

17 Bazı kayıtlara göre, *el-İlân bi't-Tevbih Limen Zemme Ehle't-Tarih*.

18 Bkz. Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-İlân bi't-Tevbih limen Zemme't-Târîh*, thk. Franz Rosenthal, Beyrut ts., s. 150-383.

19 Bkz. Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, Maarif Matbaası 1941, II,1059; ayrıca bkz. Celâleddin Suyûtî, *eş-Şemârîh fi İlmi't-Târîh*, thk. Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî, Kuveyt ts. –Dârü's-Selâfiyye baskısı-, s. 3.

20 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 2.

D. eş-Şemârih fî İlmî't-Târîh'in Tercümesi

Celâleddin es-Suyûtî'nin, eş-Şemârih fî İlmî't-Târîh adlı risâlesini, kaynak tesbiti, açıklayıcı dipnotlar ve muhtevadan yararlanılarak konulan başlıklarla tercüme ettik. Tercüme yapılırken, internet ortamındaki beş varaktan müteşekkil yazma nüshanın fotoğraf kayıtları,²¹ Abdurrahman Hasan Mahmud (Kahire 1411/1991) ve Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî'nin (Kuveyt -tarihsiz-, Dârü's-Selefiyye baskısı) neşirleri esas alındı; tereddüt edilen durumlarda merhûm müellifin atf yaptığı kaynaklara müracaat edildi.

Parantez içinde verilen bilgiler ile eserde geçen şahıs isimleri bazen tam olarak ve doğum-vefat tarihleriyle birlikte tarafımızdan eklenmiştir.

EŞ-ŞEMÂRİH Fİ İLMİ'T-TÂRİH

Hamd, her şeyi kapsayan ve kuşatan iyilikler sahibi Allah'a olsun. Salât ve selam, iyiliğin artmasını seven Resulullah'a olsun.

(Allah'a hamd ve Peygamber'ine salât ve selâmdan) sonra (derim ki) hocalarımdan birinin tarih ilmi konusundaki kitabını inceledim. Onda ne az ne çok, ne önemli ne önemsiz yararlanılacak bir şey görmediğim için bu kitapta faydalı şeyler yazdım. Bunlar, gözlere aydınlık, dillere tatlılık veren şeylerdir. Ona "eş-Şemârih²² fî İlmî't-Târîh" adını verdim. Bu kitabı bir kaç bölüm²³ halinde düzenledim.

I. Tarih Başlangıcı (Milat Tayini Meselesi)

(el-Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. Züheyr b. Harb) İbn Ebî Heyseme (el-Bağdâdî -ö.279-²⁴) Tarih'inde şöyle dedi: Ali b. Muhammed el-Medainî Ali b. Mücahid'den, o Muhammed b. İshâk'tan, o ez-Zührî ve Muhammed b. Saalih'den, ikisi eş-Şa'bî'den şunu rivâyet etti: Âdem cennetten indirilip çocukları yeryüzüne dağılınca, Âdemoğulları Âdem'in cennetten indirildiği zamanı tarih başlangıcı (milat) yaptılar. Bunu, Allah'ın Nuh'u peygamber olarak gönderdiği zamana kadar kullanmaya devam ettiler. Sonra insanlar, -yeryüzünde bulunanların helak olduğu- tufana kadar Nuh'un bi'setini tarih başlangıcı yaptılar. Nuh, zürriyeti ve gemide olanlar, yere ayak basınca, yeryüzünü oğulları arasında üçe böldü:

Sâm'a dünyanın ortasını verdi. Burada Beytül-Makdis, Nil, Fırat, Dicle, Seyhân, Ceyhân ve Kasyûn²⁵ bulunmaktadır. Bu bölge, Feysûn ile Nil'in doğu-

21 Bkz. <http://pdfbooks.net/vb/member.php?u=330>

22 "الشماريح" ve "التجرايح" kelimelerinin çoğulu olan "الشماريح": Çubuk, salkım, dağın zirvesi, atın alnındaki beyazlık gibi manalarına gelir. Bkz. Firûzâbâdî, s. 325.

23 Arapçasında, I ve II. başlıklar birinci, III ve IV. başlıklar ikinci bölümü (babı) oluşturmaktadır.

24 Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa el-Bâbânî (1839-1920), Hediyyetü'l-Ârifin, CD: el-Mektebetü'ş-Şâmile el-İsdârü's-Sânî, 2.09, I,27.

25 Bu kelime bazı kaynaklarda "قسون" (İbn Asâkir, Târîh Dimeşk, I,34), bazılarında ise "قسون" şeklinde (İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye'de, CD: Şâmile, X,295; Suyûtî, eş-Şemârih, neşr. Abdurrahman Hasan Mahmud, Kahire 1411/1991, s. 8) kaydedilmiştir. Kasyûn, Şam'ın (Dimeşk) kuzeyinde yer alan bir dağdır. Buna dair 1054 tarihinde yazılmış "الجوهر المكون في فضائل دمشق الشام وجل قسبون" başlığını taşı-

sunu ve güney rüzgârlarının kaynağı ile kuzey rüzgârlarının kaynağına kadar olan yerlerdir.

Nuh, oğlu Ham'a, Nil'in batısı ile batı rüzgârlarının kaynağına kadar olan bölgeyi tahsis etti.

Yafes'e ise Feysûn'dan itibaren, buranın arka tarafındaki Sabâ rüzgarlarının kaynağına kadar olan yerleri verdi.

Bu tarih başlangıcı, tufandan İbrahim'in ateşe atılmasına kadar (kullanılmaya) devam etti. İbrahim oğulları çoğalınca ayrıldılar. İshâk oğulları, İbrahim'in ateşe atılmasını Yusuf'un bi'setine kadar, Yusuf'un bi'setini Musa'nın bi'setine kadar, Musa'nın bi'setini Süleyman'ın saltanatına kadar, Süleyman'ın saltanatını İsa b. Meryem'in bi'setine kadar ve İsa b. Meryem'in bi'setini de Resûlullah (as)'ın bi'setine kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar.

İsmail oğulları, İbrahim'in ateşe atılmasını, İbrahim ile İsmail'in Kâbe'yi inşa etmelerine kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar.

Sonra İsmail oğulları, Kâbe'nin inşasını, daha sonra gerçekleşen bölünmelere kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar. Nitekim her kabile, Tihâme'den²⁶ ayrıldığı zamanı tarih başlangıcı olarak kullanmaya başladı.

İsmail oğullarından Mekke dolaylarında kalanlar, Sa'd, Nehd²⁷ ve Cüheyne kabilelerinin (Tihâme'den) ayrılış zamanlarını, Ka'b b. Lüey'in ölümüne kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar. Daha sonra Ka'b b. Lüey'in ölümünü, Fil Vakası'na kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar. Fil Vakası, Ömer b. el-Hattab'ın hicreti başlangıç kabul edinceye kadar tarih başlangıcı olarak kabul edildi. Hz. Ömer (ra) ın hicreti (resmen) tarih başlangıcı haline getirmesi, Hz. Peygamber (as) ın Medine'ye hicretinin 17 veya 18. senesinde oldu.

İbn Cerîr, bunu "İsa b. Meryem'in bi'setini de Resûlullah (as) ın bi'setine kadar tarih başlangıcı olarak kullandılar"²⁸ ifadesine kadar ihtisar ederek tahrîc²⁹ etmiş ve şöyle demiştir: "Tarih başlangıcı konusunda Şâ'bî'den nakledilenlerin, Yahudi takvimine göre olması gerekir. Ehl-i İslâm'a gelince, hicretten başkasına tarih başlangıcı olarak itibar etmediler ve bundan önce başka bir şeyle tarihlendirme yapmadılar. Fakat Kureys, İslâm'dan önce Fil Yılı'nı tarih başlangıcı olarak kullanıyordu".³⁰

→ →

yan bir eser de bulunmaktadır. Bkz. İzâhu'l-Meknûn, (CD: Şâmîle), I,384.

26 Tihâme: Arap yarımadasının güneybatı kesiminde, Kızıldeniz'in doğu kıyısı boyunca, birkaç bin metreye ulaşan dağların dik yamaçların önünde yer yer genişleyip daralarak uzanan alçak kıyı şeridine verilen isimdir (bkz. A. Grohmann, "Tihâme", İ. A. (MEB), XII/1,280-282).

27 Nehd b. Zeyd b. Leys b. Sevd b. Elsem b. el-Hâfî, bkz. İbn Hazm el-Endelüsî, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09, I,183.

28 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Hâlid et-Taberî (224-310/838-923), İsmail oğulları'nın tarih başlangıçlarıyla ilgili kısmı da rivâyet etmiştir. Bkz. *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, Beyrut 1987, III,5-6.

29 Tahrîc: Bir kimsenin bir hadîsi veya bir kitapta geçen hadisleri kaynak eserlerden bulması, çeşitli yönlerden değerlendirmesini yapıp bu ilk eserlere nisbet ederek, kendisinin veya bir başkasının senediyle rivâyet etmesidir. Abdullah Aydınlı, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 147.

30 Taberî, I,183.

(Taberî) dedi ki: “Diğer Araplar, Cebele Savaşı, I. Kulâb ve II. Kulâb gibi bahsi geçen savaşlarla (Eyyâmü'l-Arab) tarih veriyorlardı. Hıristiyanlar, İskender Zülkarneyn devri ile tarih veriyorlardı.³¹ Farslar ise kralları(nın) iktidara geliş vakitleri ile tarih veriyorlardı.”³²

İbn Asâkir *Tarih*'inde, Halîfe b. Hayyât³³ yoluyla Yahya b. Muhammed el-Ka'bî'nin Abdülaziz b. İmran'dan naklettiği hadîsi tahrîc etmiştir: “İnsanlar, eskiden beri tarihlendirme yapmışlardır. İlk çağda Âdem'in cennetten inişi hâdisesini tarih başlangıcı edindiler. Bu, Allah'ın Nuh'u peygamber olarak göndermesine kadar sürmüştür. (Sonra Nuh'un kavmini davet etmesi hâdisesini tarih başlangıcı edindiler.³⁴ (Bu, tufana kadar devam etti.) Sonra, tarih için tufanı esas aldılar. Bu, İbrahim'in ateşe atılmasına kadar sürdü. Sonra İbrahim'in ateşe atılmasını tarih başlangıcı edindiler. (İsmail oğulları, Kâbe'nin inşasına kadar buna itibar etmeye devam ettiler. Sonra) İsmail oğulları, Kâbe'nin inşasını tarih başlangıcı edindiler. Bu, Ka'b b. Lüey'in ölümüne kadar devam etti. Sonra onun ölümünü tarih başlangıcı yaptılar. Bu, Fil Yılı'na kadar sürdü. Bunun üzerine tarih için Fil Yılı'nı esas aldılar. Daha sonra ise Müslümanlar, tarih başlangıcı olarak Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretini esas aldılar.”

II. Hicrî Takvim

Üstadımız (şeyhunâ) Şeyhu'l-İslâm el-Bulkinî, Ebû İshâk et-Tenûhî'den naklen bana sözlü olarak³⁵ haber verdi: Ebû İshâk et-Tenûhî: Bize Ebû Muhammed b. Asâkir icâzet yoluyla Abdurrahmân b. Tâcü'l-Ümenâ'dan haber verdi. Abdurrahmân b. Tâcü'l-Ümenâ': Bize İslâm'ın Koruyucusu (Hâfizu'l-İslâm) Ebu'l-Kasım b. Asâkir haber verdi. Ebu'l-Kasım b. Asâkir: Bize, Ebu'l-Kerem el-Mübârek b. Hasan b. Ahmed eş-Şehrezûrî ve başkaları icâzet yoluyla haber verdi: Dediler ki: Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Talha bize haber verdi. Hüseyin, bize Ebu'l-Kasım Hasan b. Hasan b. Ali b. Münzir el-Kâdî haber verdi: Ebu'l-Kasım, bize İsmail Muhammed es-Saffâr haber verdi. es-Saffâr, bize Muhammed b. İshâk haber verdi. Muhammed b. İshâk: bize Ebû Âsım en-Nebîl

31 Taberî'nin (I,184) “وأحسبهم على ذلك من التاريخ إلى اليوم” şeklindeki ara ibaresi hazfedilmiştir.

32 Taberî, konuyla ilgili şu izahları da yapmıştır: “İsmâil oğulları, herkes tarafından kabul edilen belli bir olayı milat kabul edip bunu takvim başlangıcı olarak devamlı bir sûrette kullanmamışlardır. Onlardan tarih verenler, muhtelif hâdiseleri; yani memleketlerinin bir tarafında hüküm süren kıtlık ve salgın gibi afetleri, başarılarına geçen emir ve komutanların iktidar dönemlerini yahut aralarında meşhûr olan herhangi bir hâdisenin cereyan ettiği vakti milat olarak kullanırlardı. Bu durum, şairlerin şiirlerinde kullandıkları tarihlerden de anlaşılacaktır. Herkes tarafından kabul edilen bir milat veya usul bulunmuş olsaydı; şairler türlü türlü hâdiseleri tarih başı olarak zikretmezlerdi. Şairler, yapıp ettiklerini, hayat hikâyelerini anlatırken birbirine yakın zamanlarda meydana gelmiş farklı hâdiseleri milat olarak kullanmışlardır. Arapların şimdiki Müslümanlarda ve diğer kavimlerde olduğu gibi umumi bir tarih başlangıcı olsa idi, bu müşterek tarihi milat olarak kullanırlardı. Fakat yukarıda anlatıldığı gibi her kabile, ayrı ayrı hâdiseleri kendileri için milat olarak kabul etmiştir”. Bkz. *Tarih*, III,6-8.

33 Halîfe b. Hayyât (160-240/776-854), *et-Tarih*, thk. Mustafa Necip Fevâz - Hikmet Fevâz, Beyrut 1415/1995, s. 13.

34 Bu ibare İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) rivâyetinden alınmıştır. Bkz. *Tarihu Medînetu Dimaşk*, thk. Muhibbuddin Ebî Saîd Ömer, Beyrut 1415/1995, I,35.

35 “Şifâhen” ve “şefehenî bi'l-icâze” şeklindeki ibareler, hadîs ilminde “sözlü olarak haber verme” ve “hocadan sözlü icâzet”le alınmış olan hadîsi başkasına naklederken kullanılan ibarelerdir. Bkz. A. Aydınlı, s. 143.

haber verdi. Ebû Âsım İbn Cüreyc'den, o İbn Ebî Seleme'den, o İbn Şihâb'dan: "Peygamber (as) ın, Rebûlevvel ayında Medine'ye geldiği günle tarihlendirme yapılmasını emrettiğini" rivâyet etti.³⁶

Ya'kûb b. Süfyan Yûnus'dan, o İbn Vehb'den, o İbn Cüreyc'den, o İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivâyet etti: "Tarih (takvim), Peygamber (as) ın Medine'ye muhacir geldiği günden başlar".

İbn Asâkir dedi ki: "Bu rivâyet daha doğrudur (esvab³⁷). Ancak mahfûz³⁸ olan rivâyet, tarihlendirmeyi emreden Ömer olduğudur".³⁹

Derim ki: Birincisini destekleyen (bir kayıt) tesbit ettim. İbnü'l-Kammah'a ait bir mecmuada kendi hattıyla (yazılmış şu ibareleri) gördüm: "İbnü's-Salâh dedi ki: Üstad Ebû Tahir Muhammed b. Muhammed ez-Ziyâdî'nin⁴⁰ eş-Şurût konusunda yazdığı kitapta şunu zikrettiğini tesbit ettim: 'Resûlullah (as), Necran Hıristiyanlarına yazdığı vesikada hicretle tarihlendirme yaptı. Ali'ye: 'Bu vesika hicretin 5. yılında yazıldı' diye kaydetmesini emretti'".

Öyleyse (ilk olarak hicretle) tarihlendirme yapan Resûlullah (as) dır. Ömer, bu konuda ona (as) tabi olmuştur.

Öyleyse bu (rivâyet), onun beşinci yılda tarihlendirme yaptığı konusunda sarîhtir. İlk hadîs ise onun Medine'ye (muhacir olarak) ayak bastığı gün tarihlendirme yaptığını ifade ettiği söylenebilir mi (diye sorulursa), buna şöyle cevap verilir: (İki rivâyet arasında) çelişki (münâfât) yoktur. Zira cümledeki "يوم قدم المدينة" zarfı, "أمر" fiiline değil; bilakis "التاريخ" mastarına mütealliktir. (Buna göre) mana şöyle olur: (Peygamber -as-) o günle tarih verilmesini emretti, o günde değil. Öyleyse düşün. Zira bu değerli bir izahtır.

Buhârî, *et-Tarîhu's-Sağîr'de* dedi ki: "Bana Said b. Ebî Meryem haber verdi. O dedi ki: Ya'kûb b. İshâk (el-Kulzumî) bize haber verdi: O Muhammed b. Müslim'den, o Amr b. Dinâr'dan, o da Abdullah b. Abbas'tan dedi ki: 'Tarih, Peygamber (as) ın Medine'ye (muhacir olarak) geldiği yıldan başlatıldı'".⁴¹

Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe, *Tarih*'inde: "Bize, Mus'ab b. Abdillah ez-Zubeyrî haber verdi: Ona İbn Ebî Hâzım anlattı, o babasından, o Sehl b.

36 İbn Asâkir, I, 37.

37 Esvab, savâb kelimesinin ism-i tafdîlidir. Sözlükte "doğru iş ve söz" demektir. İstilah bakımından, inkârı caiz olmayan sâbit iş ve durumdur. Savâbın, hakka isabet (gerçeğe uygunluk) manasına geldiği de söylenmiştir. Savâb, sıdk ve hak arasındaki fark şudur: Savâb, aslında bulunan bir durumdur ki onu inkâr etmek caiz olmaz. Sıdk, zihinde olanın, hâriçte olana uygun olmasıdır. Hak ise hâriçte olanın zihindekine uygun olmasıdır. Bkz. Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta'rifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul 1997, s. 139.

38 Mahfûz: Sözlükte "korunmuş, ezberlenmiş" manasına gelir. Aralarında metin veya sened bakımından muhalefet bulunan hadîslerden, diğerlerine oranla râvileri, daha sika yahut sikaklıkları ile beraber râvileri daha çok olan hadîse mahfûz denir. Başka bir ifade ile şaz olan hadîsin mukabili olarak tercih edilen hadîse mahfûz adı verilmiştir. Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadîs İstilahları*, Ankara 1985, s. 206.

39 İbn Asâkir, I, 38.

40 Muhammed b. Muhammed b. Mihmiş b. Ali Ebû Tâhir ez-Ziyâdî eş-Şâfiî: Nisâbü'r'da 317 yılında doğdu. 401 yılında vefat etti. Hadîse dair olan "*el-Emâlî*" ve ayrıca "*Kitâbu's-Şurût*" isimli iki eseri zikredilmiştir. Bkz. el-Bâbânî (CD: Şâmîle), I,474.

41 Buhârî, *Tarîhu's-Sağîr*, CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09, I,41-42.

Sa'd'dan şunu rivâyeti etti: 'İnsanlar, takvimde hata ettiler. Bunun üzerine, Peygamber (as) in bi'setini ve vefatını tarih başı olarak kullanmayı uygun bulmadılar. Aksine Medine'ye (muhacir olarak) gelişini esas aldılar". Mus'ab (b. Abdillâh ez-Zubeyrî) dedi ki: "(Mekke'de Câhiliye devrinde) Kureys'in tarihi, Hâşim b. Muğire'nin ölümünden başlar."⁴² Yani onların en son esas kabul ettikleri tarih başlangıçları Hâşim b. Muğire'nin ölümüdür.

Buhârî, *Sahîh*'inde Sehl'in rivâyetini "saymadılar (tarih başı olarak kullanmadılar)" ibaresinden sonuna kadar olan kısmı tahrîc etmiştir. "İnsanlar hatta etti" kısmını almamıştır.⁴³

Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Bize Ravh, ona Zekeriyya b. İshâk, ona Amr b. Dinar haber verdi: Vesikalara tarih koyan ilk kişi Ömer'in Yemen valisi Ya'la b. Ümeyye'dir".⁴⁴

Buhârî, *et-Tarihu's-Sağîr*'de dedi ki: "Bize Abdullah b. Abdilvahhâb, ona Abdulaziz b. Muhammed b. Osman b. Râfi' haber verdi. Râfi' dedi ki: Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini duydum: Ömer, muhacirleri toplayıp: 'Tarihi, hangi zamanı (esas alarak) yazalım?' diye onlara sordu. Ali: 'Tarihi, Peygamber (as) in Medine'ye hicret ettiği günden (yani o yılı esas alarak) yazalım' dedi".⁴⁵ Bunu Vâkîdî (de) İbn Ebî Sabre'den, o Osman b. Abdillâh b. Rafi'den rivâyet etmiştir. Sanki o (Osman bu haberi), dedesine nisbet etmiştir.

İbn Asâkir, *Şa'bî*'den tahrîc etti: *Şa'bî* dedi ki: "Ebû Musa, Ömer'e: 'Senden bize tarihsiz mektuplar gelmektedir, bunları tarihlendir' diye yazdı. Bunun üzerine Ömer, bu konuda istişare etti. Bazıları: 'Resûlullah (as) in bi'seti ile tarihlendir', bazıları: 'Resûlullah (as) in vefatıyla' dedi. Ömer: 'Hayır, bilakis Resûlullah (as) in hicretiyle tarihlendiririz. Zira onun (as) hicreti, hak ile batılın arasını ayırdı' dedi." *Şa'bî* dedi ki: "Bunun üzerine Resûlullah (as) in hicretiyle tarihlendirdi".⁴⁶

(İbn Asâkir) İbn Ebi'z-Zinâd'dan tahrîc etti: O babasından naklen dedi ki: "Ömer, tarih konusunda, (ashâbla) istişare etti ve hicret üzerinde ittifak ettiler".⁴⁷

İbn Asâkir, Saîd b. Müseyyeb'den tahrîc etti: (Saîd b. Müseyyeb) dedi ki: "İlk olarak tarih yazan, Ömer'dir. Bu hilâfetinden iki buçuk sene sonra olmuştur. Ali b. Ebî Talib'in görüşüyle 16 Muharrem'de tarih belirlendi".⁴⁸

İbn Ebî Hayseme dedi ki: "Bize Ali b. Muhammed el-Medainî, o Kurra b. Hâlid, o İbn Sîrin'den haber verdi: "Müslümanlardan biri Yemen'den geldi ve Ömer'e 'Ben Yemen'de adına tarih dedikleri ve şu yılda ve şu ayda diye yazdıkları bir şey gördüm' dedi. Bunun üzerine Ömer: 'Bu çok güzel bir şey, siz de ta-

42 İbn Asâkir, I,43.

43 Rivâyet "مَا عُدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مِنْ مَبْعَثِهِ وَمَا عُدُّوا إِلَّا مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةِ" şeklindedir. Bkz. Buhârî, *Menâkibü'l-Ensâr*, 63/47.

44 İbn Asâkir, I,40.

45 Buhârî, *Tarihu's-Sağîr*, (CD: Şâmile), I,41.

46 İbn Asâkir, I,42.

47 İbn Asâkir, I,44.

48 İbn Asâkir, I,44.

rih belirleyin' dedi. Tarih vermeye karar verince (ashâbla) istişare etti. Bazıları 'Peygamber (as) ın doğumunu', bazıları 'bi'seti', bazıları 'muhacir olarak Mekke'den ayrıldığı zamanı', bazıları 'vefatın' tarih başlangıcı olarak esas alınmasını teklif etti. Bunun üzerine (Ömer) dedi ki: 'Peygamber (as) ın, Mekke'den Medine'ye hicretini esas alın'. Sonra: 'Hangi ayla başlayalım ve onu yılın ilk ayı kabul edelim' diye sordu. Bazıları: "Receb ayını. Zira Câhiliye halkı Receb ayına tazimde bulunurlar", bazıları: 'Ramazan ayını', bazıları: 'Zilhicce ayını kabul edelim. Zira hac onda yapılmaktadır', bir kısmı: 'Peygamber'in Mekke'den Medine'ye gitmek üzere ayrıldığı ayı', bazıları ise 'Medine'ye geldiği ayı (senenin birinci ayı olarak kabul edelim)' dediler. Osman: "Muharrem'i senenin birinci ayı yapın. O, haram ayı, sayı bakımından ayların ilki ve insanların hacdan dönüş ayıdır. O halde Muharrem ayını senenin ilk ayı yapınız' dedi. Bu, İslâm (çağın)da Peygamber'in hicreti esas alınarak yapılan ilk (resmî) tarihlendirmedir. Bu olayın hicretin 17. yılında olduğu rivâyet edilir. Hicretin 16. yılında 15 Rebiülevvel'de olduğu da rivâyet edilir".⁴⁹

Derim ki: Muharrem'in senenin birinci ayı yapılması konusunda başka nükteler de tesbit ettim. Şöyle ki:

Said b. Mansur es-Sünen'inde rivâyet etti: "Dedi ki: Bize Nuh b. Kays, ona Osman b. Mihsan haber verdi. Osman b. Mihsan İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: 'Fecre yemin olsun'⁵⁰ âyetindeki 'el-Fecr' Muharrem ayıdır. O senenin şafağıdır".⁵¹ Beyhakî, bu rivaveti es-Sünen'de tahrîc etmiştir. Bu rivâyetin isnâdı hasendir.

Şeyhü'l-İslâm Ebu'l-Fadl b. Hacer, *el-Emâli* isimli eserinde dedi ki: "Bununla, (sahâbeler) hicreti tarih başlangıcı yapmaya ittifakla karar verdikten sonra ve hicret Rebiülevvel ayında olmasına karşın, tarihin Rebiülevvel'den Muharrem'e ertelenmesinin⁵² hikmeti nedir sorusuna cevap verilmiş olur".

Buhârî, *et-Tarih*'inde dedi ki: "Bize Ebû Nuaym, Yûnus b. Ebî İshâk'tan

49 İbn Asâkir, I,44.

50 el-Fecr 89/1.

51 Taberî, III,5; İbn Asâkir, I,52.

52 Aslında burada söz konusu olan erteleme değil aksine Hz. Peygamber (as) ın hicreti senenin 3. ayı Rebiülevvel'de meydana gelmiş olmasına rağmen tarihin senenin 1. ayı Muharrem'e nakli ile bir öne alma söz konusudur. Şöyle ki: Ebû Mummâd Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî'nin (ö. 276/889) de işaret ettiği gibi, "gayr-ı resmî nesî'siz kamerî hicrî takvim"de senenin ilk ayı Rebiülevvel iken "resmî hicrî takvim"de daha önceki örfе uygun olarak yılın ilk ayı Muharrem kabul edildi (*el-Maârif*, Mısır 1960, s. 151; Süheyli, *er-Ravd'ül-Unuf fî Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, talik ve takdim: Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000, I,141-142). Böylece takvimde bir karışıklığın daha önü alınmış oldu. Bunun bir nedeni de Arap yarımadasında bu ayın hac mevsiminden sonraki yılın ilk iş ayı olmasıdır. Muharrem'in yılın ilk ayı sayılması ile ilgili başka sebepler de ileri sürülmüştür: İbn Hacer'e göre, hicretin meydana geldiği Rebiülevvel ayı yerine Muharrem'in kabul edilmesi hicrete Muharrem ayında niyet edilip karar verilmesindedir. Hicretin mukaddimesi olan III. Akabe Biatı Zilhicce ayında meydana geldi. III. Akabe Biatı'ndan sonra Müslümanların tanık oldukları ve hicrete kesin niyetin vaki olduğu ilk ay, Muharrem ayıdır. İbn Hacer'e göre, Muharrem ayının hicrî takvimde yılın ilk ayı kabul edilmesinin en önemli nedeni budur. Bkz. *Fethü'l-Bâr bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, Süüdi Arabistan ts., VII,268.

tahdîs etti. O Esved'den, o Ubeyd b. Umeyr'den rivâyet etti: Muharrem, Allah'ın ayıdır ve senenin başlangıcıdır. O ayda Kâbe gjydirilir, tarih belirlenir ve para basılır".⁵³

Tarih koymanın gerekli olmasının sebebi, aşağıdaki bölümde gelecektir.

İbn Asâkir dedi ki: "İbnu'l-Kavvâs diye bilinen Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Varrâk şöyle anlattı: Hicretin vuku bulduğu yılın Muharrem ayının ilk günü perşembedir, bu gün Zülkarneyn takviminde 933. senenin 8. günüdür."⁵⁴

III. Tarihin Faydaları

Tarihle, vadeler ve bitiş zamanları, iddetler ve bitiş vakitleri, telîf tarihleri, âlimlerin vefatlarıyla doğum tarihleri ve âlimlerden rivâyet alanlar bilinir. Böylece yalancılardan yalancı, doğru sözlü olanların doğruluğu bilinir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın."⁵⁵

Buhârî *Edebü'l-Müfred* ve el-Hâkim'in de Meymûn b. Mihrân'dan tahrîc ettiği rivâyette, Meymûn b. Mihrân dedi ki: "Ömer'e üzerinde Şaban ayının yazılı olduğu bir vesika takdim edildi.

O: 'Bu hangi Şaban? Geçen, şimdi veya gelecek Şaban mı?' diye sordu.

Sonra Resûlullah (as) ın ashâbını topladı ve onlara: 'İnsanlara bildikleri bir şeyi tarih başlangıcı olarak tesbit ediniz' dedi.

Bunun üzerine bazıları: 'Rum tarihine göre yazın' dedi.

'Rumların tarihi uzun olur, onlar Zülkarneyn'den başlatıyorlar' diye itiraz edildi.

Biri: 'Fars târihine göre yazın' dedi.

'Farslılar bir hükümdar iş başına geldiğinde, kendinden öncesini yok sayar' diye itiraz edildi.

Sahâbeler, Resûlullah (as) ın Medine'de ne kadar ikamet ettiğini araştırmayı görüş birliğiyle kullandılar. Sonuçta Resûlullah (as)'ın Medine'de 10 yıl ikamet ettiğini tesbit ettiler ve tarihi Resûlullah (as) ın hicretine göre başlattılar."⁵⁶

İbn 'Adî dedi ki: "Bize Abdülvahhâb b. Âsım, ona İbrahim b. Cüneyd, ona Musa b. Humeyd, ona Ebû Bekir el-Horasanî haber verdi. Ebû Bekir el-Horasanî nakletti ki: Süfyân es-Sevrî (97-161/715-777): 'Bazı râviler yalana başvurunca,

⁵³ Buhârî, *Târîhu's-Sağîr*, (CD: eş-Şâmîle), I,42; *Târîhu'l-Kebîr*, CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2,09, I,10.

⁵⁴ İbn Kavvâs, hicretin vuku bulduğu yılın 1 Muharrem'inin Perşembe'ye denk geldiğini ve bu tarihin de İran takviminde: Kısra Perviz iktidannın 33. yılı 17 Efreverdîn'e; Zülkarneyn takviminde ise 8 Ayyâr (Mayıs) 933 tarihine denk geldiğini bildirir. Bkz. İbn Asâkir, I,49.

⁵⁵ el-Bakara 2/282.

⁵⁶ Bu rivâyeti Buhârî'nin *Edebü'l-Müfred*'inin CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2,09'da kayıtlı olan nüshasında tesbit edemedik. Suyûtî'nin naklettiği haberin iki rivâyet şekli için bkz. İbn Asâkir, I,40,41.

biz de onlara karşı tarihi kullandık' dedi".

Hafs b. Ğiyâs dedi ki: "(Bir râvîyi) itham ettiğiniz vakit, yıllarla onu hesaba çekiniz". Yani râvînin yaşını ve rivâyetini yazdığı kişinin yaşını hesaplayınız.

Hammâd b. Zeyd dedi ki: "Yalancıları belirlemede tarih gibisi yoktur".

IV. Tarih İlmine Dair Çeşitli Bilgiler

1- Tarih, her zaman 30 gün çeken hesaba dayalı şemsî aylarla değil - hadîste sâbit olduğu üzere- bazen 29, bazen 30 gün çeken kamerî aylarla belirlenir. Bu sebeple şemsî ay(ın gün sayısı) kamerî aydan fazla olur. Yüce Allah, Ashâb-ı Kehf⁵⁷ hakkındaki kıssada şöyle buyurdu: "*Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kadar kaldılar ve dokuz yıl da buna ilave etmişlerdir*".⁵⁸ Tefsirciler derler ki: "(Mağarada kalınan süreye) dokuz yıl eklenmesi, kamerî sene itibariyledir, (bu süre) şemsî olarak yalnızca 300 yıldır".⁵⁹

"Biz ümmî bir ümmetiz, hesap yapmayız ve yazı yazmayız", "hilali gördüğünüz vakit oruç tutunuz ve yine onu gördüğünüz vakit iftar ediniz. Şâyet hava bulutlu ise sayıyı otuz tamamlayınız" ve "Peygamber (as) hanımlarından bir ay uzak kaldı ve onlara 29. günde döndü. Kendisine bu durum soruldu, o (as): 'Bu ay 29 gündür' dedi" hadîsleri sebebiyle, tarih kamerî aylara göredir.

Hocamızın babası el-Bulkînî, *et-Tedrib* isimli eserinde şöyle dedi: "Hayız ve ceninin yaratılış (süreleri) müstesna, Şeriat'ta aydan murat kamerî aydır".

2- Tarih, geceler esas alınarak belirlenir. Çünkü Şeriat'a göre, arefe günü (9 Zilhicce)⁶⁰ hariç, gece, gündüzden öncedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Göklerle yer yapışıkken/bitişik bir halde iken, onları birbirinden ayırdığımızı...*"⁶¹ Müfessirler, yapışıklık, ancak karanlık ile beraber olur. O halde karanlık, ışıktan öncedir, dediler.

es-Suddî, Ebû İshâk'tan şu rivâyeti nakletmiştir: "Allah'ın yarattığı ilk şeyler, nur ve karanlıktır. Sonra onların aralarını ayırarak karanlığı gece, ışığı gündüz kıldı".

Derim ki: Kıyametin, gündüz kopacağı sâbittir. Bu, günün gecesinin ondan önce olduğuna delalet eder. Çünkü her günün bir gecesi vardır.

3- (Tarihlendirme usûl ve tabirleri):⁶² (Arap dilinde ayın ilk günü tarih veril-

57 Bkz. İsmet Ersöz, "*Ashâb-ı Kehf*", DİA, III,465-467.

58 el-Kehf 18/25.

59 Başka bir ifadeyle Ashab-ı Kehf mağarada 309 kamerî yıl kalmışlardır. 309 kameri yılın karşılığı ise şemsî 300 yıldır.

60 Arife günü (يوم عرفة): Zilhicce'nin 9. günü; kurban günlerinin öncesi olup onlann bir mukaddimesi niteliğindedir. O gün Arafat'ta vakfe yapılır. Arife, bizde sanıldığı gibi herhangi bir günden önceki gün olmadığı gibi Kurban bayramından önceki güne, bayram öncesi olduğu için arife denmemiştir. Arife; hac ibadetinde Arafat'ta eda edilen vakfenin yapıldığı güne mahsus dinî bir isim olup başka bir güne isim olarak verilmez. Bkz. Meccüddin Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî (817/1414), *el-Kâmusü'l-Muhîr*, Beyrut 1994, s. 1080; M. Özgü Aras, "Arefe", DİA, III,351.

61 el-Enbiyâ 21/30.

62 Bu konuda geniş bilgi için: Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi – tahlil ve tenkid-*, İstanbul 2008, başlıklı eserin "tarihlendirme usûl ve tabirleri" başlığına bkz.

mek istendiğinde şöyle) denilir:

- I- "أول ليلة في الشهر",
- II- "أول ليلة منه",
- III- "لغزته",⁶³
- IV- "لمستهله",
- V- "أول يوم لليلة حلت".

Ayın ikinci günü tarih verilmek istendiğinde: "لليلتين حلنا" denir.

Ayın üçünden onuna kadar: "حلون"; mesela "لثلاث حلون" veya "لعشر حلون" şeklinde ifadeler kullanılır.

Ayın 11, 12, 13 ve 14. günleri için "حلت" ifadesi kullanılır.

Ayın 15. günü için "نصف"⁶⁴ sözcüğü kullanılır: Mesela, "للنصف من كذا". Dilciler, ayın 15. günü tarih verilmek istendiğinde: "للنصف من كذا" denmesini üslup açısından, "لخمس عشرة حلت" veya "لخمس عشرة بقيت" ifadelerinin kullanılmasından daha güzel kabul ederler.

Ayın on altısından on dokuzuna kadar olan günler için: "بقيت"; mesela, "لاربعة" şeklinde ifadeler kullanılır.

Ayın son 10 günü için ise "بقين"; mesela, "لعشر بقين" şeklinde ifadeler kullanılır.

(Arap dilinde) ayın son günü tarih verilmek istendiğinde şu ibareler kullanılır:

- I- "لاخر ليلة",
- II- "لسلخه",
- III- "لانسلاخه",
- IV- "في اليوم بعدها",
- V- "لاخر يوم",
- VI- "لسلخه",
- VII- "لانسلاخه".

Denilir ki: Tarih, mutlak manada geçmiş zamanla belirlenir.

On ve daha aşağısı üçe kadar bir rakamla tarih verildiğinde "حلون"⁶⁵ ve "بقين"⁶⁶ denilir. Çünkü bunlar, çoğulla temyiz edilir ve "عشر ليال", "ثلاث ليال" denilir.

63 "Gurre" kelimesi sözlükte, atın alnındaki beyazlık; bir şeyin başlangıcı ve göze çarpan ilk kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi; yüzdeki güzellik ve parlaklık; beyaz köle ve câriye" gibi anlamlara gelir. Bu sebeple kamerî ayların ilk gününe de "gurretu'ş-şehr" denmiştir. Bkz. Firûzâbâdî, s. 578; M. Koçak, "Gurre", DİA, XIV,211.

64 "Nisfu'ş-şehr" terkindeki "nisf" sözcüğü, "bir şeyin eşit iki parçası yani yarısı" demek olduğundan, kamerî ay ister 29 isterse 30 gün çöksin, "nisfu'ş-şehr" ayın 15. gecesi ve günü demektir.

65 Ayın üçünden onuna kadar: "حلون"; mesela "لثلاث حلون" veya "لعشر حلون" şeklinde ifadeler kullanılır.

66 Ayın son 10 günü için ise "بقين"; mesela, "لعشر بقين" şeklinde ifadeler kullanılır.

“On” rakamından yukarısı için, “حلت” denilir; zira bu, tekille temyiz edilir. Mesela: “احدى عشرة ليلة حلت” gibi.

“في عشر الأول” ve “في عشر الأواخر” denilir, “الأوائل” ve “الأواخر” denilmez. İbn Hâcib, bunun hikmetine dair uzunca bir cevap verdi. *et-Tezkire*'de onu aynen naklettim. Özeti şöyledir:

“Denilmiştir ki: “عشر الأول” denilir. Zira “عشر” kelimesinin tekili “أولي”dir. Nedeni ise (عشر lafzının) müennes bir kelime olan “ليالي”nin (leyâlî) vasfı olmasıdır. Kâide gereği “الأولي” (el-ülâ), “فعل” (fual) veznine göre “الأول” (el-uel) şeklinde çoğul yapılır. “الفضلى” ve “الفضل” gibi. Buna karşılık “أوائل” (avâil) ise ancak müzekker olan “أول” (evvel) kelimesinin çoğuludur. Halbuki “عشر”nin tekili (olan “أولي”) müennestir.

“فاطمة - فواطم” gibi. “أواخر”e (avâhir) gelince: Bu (أواخر), “آخرة”nin çoğuludur. “أخرى” (uher) ise “أخرى”nin (uhrâ) çoğuludur.

“آخرة”nin takdir edilip “أخرى”nin takdir edilmemesinin sebebi ise şudur: Burada maksat, varlık bakımından sonra meydana gelen ifade edilmek istenmektedir. O ise “أخرى”dir ki bu da “آخر”in müennesi olur. İkisi de zikredilmiş bir şeyin başkalığına delâlet ederler; varlık itibari ile sonradan veya önceden olması fark etmez. Mesela “مررت بزيد ورجل آخر” (Zeyd ve başka birine uğradım) denildiğinde; o kişinin Zeyd'den farklı bir kişi olduğu kastedilir, (varlık itibariyle) Zeyd'den sonra olmasını ifade etmez. Bu sebeple (dilciler) “ربيع الآخر” (Rebîülâher) – “خ”nın üstün ile okunmasından- ve “جمادى الآخر” (Cemâziyelâher)den, “ربيع الآخر” (Rebîülâhir) – “خ”nın esre ile okunmasından- ve “جمادى الآخرة” (Cemâziyelâhir)ye yöneldiler. Tâ ki “varlık itibariyle sonra” anlamını ifade etsin.

4- “الليلة” (gece) ve “السنة” (sene) kelimeleriyle tarih verdiğinde “dişilik ta”sı (ة), sayı/adet lafzından kaldırılır ve “احدى و اثنان” denir. “اليوم” (gün) “العام” (sene) kelimeleriyle tarih verdiğinde sayı lafzında “dişilik ta”sı (ة) sabit kalır ve “احدى و اثنان” denir. Sayılan (ma'dûd) kaldırılırsa “dişilik ta”sının (ة) kaldırılması caiz olur. Bu sebeple hadîste: “.....أَتَبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ” denmiştir.⁶⁷

“On”a (العشر) gelince, müzekkerle müzekker, müennesle müennes yapılır.

Müteahhir ulemâ, ilk harfi “ر” (ر) olan aylardan önce “شهر” (şehr) lafzı zikredilir ve “شهر ربيع” denilir, başkası için böyle denilmez. “شهر صفر” denilmemesi gibi. Sibeveyh'den, “شهر” kelimesinin bütün aylara izafe edilebileceği nakledilmiştir. Tercih edilen (muhtâr) da budur.

67 Hadîsin tamamı: “مَنْ صَامَ رَمَضَانَ لَمْ يَأْتَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدُّعْرِ” (Her kim Ramazan orucunu tutar ve sonra Şevvâl'den altı gün daha oruç tutup onun ardından gönderirse, bu bütün sene orucu gibi olur) şeklindedir. Bkz. Müslim, “Kitâbü's-Siyâm”, 39/204(1164).

5- Günler ve Aylarla İlgili Sözcükler

a- Günler

١- الأحد (el-Ahad/pazar): Günlerin ilkidir. *Şerhu'l-Mühezzeb*'de⁶⁸ onun haftanın ilk günü olduğunu gerektiren şeyler mevcuttur.

İbn Asâkir, *Tarih*'inde İbn Abbas'a varan bir senetle, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "Allah'nın ilk yarattığı 'الأحد' (bir)dir, bu sebeple ona 'الأحد' ismi verildi". Araplar, (Câhiliye devrinde) ona "el-evvel" diyorlardı.

Müteahhir ulemâdan olan meslektaşlarımız: "Doğru olan hafta başının cumartesi (es-sebt) olmasıdır. Bu (bilgi) eş-Şerh, er-Ravd ve el-Minhâc' adlı eserlerde yer almaktadır. Zira Müslim'in hadîsinde: 'Azîz ve Celîl olan Allah toprağı (yani yeri) cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları da pazar günü yarattı. Ağaçları, pazartesi günü yarattı. Mekruhu (yani sevilmeyen şeyleri) salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı. Hayvanları yer yüzüne perşembe günü yayıp dağıttı. Âdem (as) ı da bütün mahlûkatın sonunda olarak cuma günü ikindiden sonra, cuma saatlerinden bir saatin sonunda, ikindi ile gece arasındaki bir zaman içinde yarattı"⁶⁹ denilmiştir."

İbn İshâk dedi ki: "Tevrat ehli, Allah yaratmaya pazar, İncil ehli pazartesi başladı derler. Biz Müslümanlar ise -Resûlullah (as) dan bize ulaşan hadîse istinaden- Allah yaratmaya cumartesi günü başladı deriz".

İbn Cerîr es-Suddî'den, o hocalarından rivâyet etti: "Allah, yaratmaya pazar günü başladı." Bir grup ilim adamı bu görüşü tercih etti ve benimsedi. İbn Kesîr dedi ki: "Bu görüş 'yaratmaya pazar günü başladı' şeklindeki hadîsin lafzına daha uygundur. Buna göre yaratma cuma günü tamamlandı ve bu sebeptendir ki Müslümanlar, onu bayram edindiler. O Ehl-i Kitab'ın gaflete düştükleri gündür." O dedi ki: "Yukarıda geçen Müslim hadîsine gelince onda büyük bir gariplik⁷⁰ mevcuttur. Zira yer dört günde, gökler ise iki günde yaratıldı".

Buhârî dedi ki: "Bazı râviler dediler ki: Ebû Hureyre Ka'bu'l-Ahbâr'dan, onun (yaratmanın pazar günü başladığına ifade eden haberlerin) daha sahîh olduğunu nakletmiştir".

Fâide: Sadece pazar günü oruç tutmak mekruh olur. Bunu, İbn Yunus *Muhtasaru't-Tenbîh*'te tasrîh etti.

"الأحد" kelimesi, "أحد" şeklinde med ile ve "إحد" şeklinde kesre ile çoğul yapılır.

١١- الاثنين (el-İsneyn/pazartesi): *Şerhu'l-Mühezzeb* müellifi, günlerin ikincisi olmasından dolayı الاثنين denildiğini ifade etti. Bu kelime, "اثنين" diye çoğul yapılır. Araplar, (Câhiliye devrinde) ona "ehven" (اهون) diyorlardı.

68 Eser, Şâfiî mezhebinin furû'una dair olup Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed eş-Şîrâzî'ye aittir. Bir çok âlim bu eseri şerh etmiştir.

69 Müslim, "Sifat'l-Kiyâme ve'l-Cenne ve'n-Nâr", 1/27(2789).

70 Garib: Hadîs istilâhında, metin veya isnâd yönünden tek kalmış, yahut benzeri başka râviler tarafından rivâyet edilmemiş hadîse denilir. Bkz. T. Koçyiğit, s. 114.

İr. Araplar, (Câhiliye devrinde) ona “ehven” (اهون) diyorlardı.

Peygamber (as) a, pazartesi oruç tutmaktan soruldu, o (as) da: “Bu, benim kendisinde doğduğum ve peygamber yapıldığım (yahut içinde bana vahiy indirilen) bir gündür” buyurdu. Hadîsi Müslim rivâyet etti.⁷¹

Taberânî, Âsım b. Adî'den: “Peygamber (as) Medine'ye pazartesi günü (muhaçir olarak) geldi” dediğini rivâyet etti. İbn Ebi'd-Dünya, Fadâle b. Ubeyd'den benzerini rivâyet etti.

iii. الثلاثاء (es-Sulasâ'/Salı): Bu kelime med ile okunur ve “ثلاثاءات” ve “ثالثات” şeklinde çoğul yapılır. Araplar, (Câhiliye devrinde) ona “cubâr” (جبار) ismini veriyorlardı.

iv- الاربعاء (el-Erbiâ'/Çarşamba): Bu kelime, med ile okunur ve “ba” (ب) harfi üç harekeyle okunabilir ve “اربعوات” ile “ارابع” şeklinde çoğul yapılır. Araplar, (Câhiliye devrinde) ona “dubâr” (دبار) ismini veriyorlardı.

“Uğursuzluğ devamlı bir günde”⁷² “âyetindeki günden, Çarşamba gününün kastedildiği halk arasında şöhret bulmuş ve onu uğursuz saymışlardır. Halbuki bu büyük bir hatadır. Zira Yüce Allah: “...o uğursuz günlerde....”⁷³ diye buyurmuştur ki bu günler, sekiz gündür ki bu günlerin hepsinin uğursuz olmasını gerektirir. Halbuki âyette kastedilen (uğursuzluk), Ad kavmine gönderilen azaptır.⁷⁴

v- الخميس (el-Hamîs/Perşembe): Çoğulu “الخمسة” ve “الخميس” şeklinde gelir. Araplar, (Câhiliye devrinde) ona “mu'nis” (مؤنس) ismini veriyorlardı.

vi- الجمعة (Cuma): Bu kelime “جمعات” şeklinde çoğul yapılır ve “mim” (م) harfi, ötre ve sükunla okunabilir. (Câhiliye devrinde) bu güne “el-Arube” (العروبة) deniyordu.

(Müslim'in) es-Sahîh'inde şu hadîs rivâyet edilmiştir: “Üzerinde güneş doğan günlerin en hayırlısı Cuma günüdür: Âdem o günde yaratıldı, o günde cennete sokuldu, yine o günde cennetten çıkarıldı.” Başka bir rivâyette: “Âdem o günde vefat etti ve o günde kıyamet kopar. O günde, bir saat vardır ki kul ona denk gelip onda, Allah'tan bir şey isterse, onu verir” denilmiştir.

et-Taberânî'nin naklettiği bir hadîste: “Günlerin en faziletlisi Cuma günü, gecelerin en faziletlisi Kadir gecesi ve ayların en faziletlisi Ramazan ayıdır” denilmiştir. Beyhakî'nin Şuabu'l-İmân'da rivâyet ettiği bir hadîste Peygamber (as):

71 Müslim, “Siyâm”, 36.

72 el-Kamer 54/19.

73 Fussilet 41/16.

74 “Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi (mucizelerimizi) inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha çok rûsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez” (Fussilet 41/16). Müfessirlere göre: “Uğursuz günler” gönderilen şiddetli fırtınanın ardı arası kesilmeden devam ettiği ve bu yüzden kavmin helak olduğu günlerdir. Yoksa bizzat günlerin kendisinde uğursuzluk diye bir şey yoktur.

“Cuma, gecesi ak, günü ise parlaktır” buyurmuştur.

Fâide: Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde ve diğer hadîs kitaplarındaki rivâyetler sebebiyle sadece Cuma günü oruç tutmak mekruh görülmüştür.

Bezzâr’ın naklettiği: “Peygamber (as) Cuma günü asla oruçsuz olmamıştır” hadîsi ise zayıftır.⁷⁵

vii- السبت (es-Sebt/Cumartesi): Bu kelime, “أسبت” ve “سبوت” şeklinde çoğul yapılır. (Câhiliye devrinde) bu güne “şiyâr” (شيار) deniyordu. Sadece o günde oruç tutulması mekruh olur, cuma veya pazarla birlikte oruç tutulursa olmaz.

Fâide: Bu konuda: “Hangi iki mekruh birleştiğinde, kerahetleri kalkar?” diye sorularak bilmece yapılmıştır.

Yahudilerin Cumartesi kıssası ise meşhurdur.⁷⁶

Fâide: Ebû Ya’lâ, *Müsned*’inde İbn Abbas’tan (Allah ikisinden de razı olsun) şöyle dediğini rivâyet etti: “Pazar ağaç dikimi ve yapı, pazartesi yolculuk, salı kan aldirmek (hacâmat), çarşamba alış-veriş, perşembe sultanın huzuruna girmek ve cuma evlenmek günüdür”.

el-Hafız Şerefüddin ed-Dimyâtî hattıyla yazılmış Ali b. Ebî Talib’e nisbet edildiğini söylediği şu beyitleri gördüm:

*“Cumartesi günü gerçekten ne güzel bir gündür
Eğer istersen, -şüphesiz- o gün ava çıkma günüdür.
Pazar günü yapı yapılır. Çünkü o günde
Allah göğü yaratmaya başladı
Pazartesi eğer yolculuğa çıkarsan
Memleketine başarı ile servetle dönersin
Eğer salı gününde kan aldırılırsa (hacâmet yapmak istenirse)
Kan akıtmak saati o gündedir
Eğer kişi her hangi bir günde ilaç almak isterse
Çarşamba günü bu iş için uygun bir gündür
Perşembe gününde ihtiyaç giderilir.
Çünkü Allah, ihtiyaçları gidermeye izin vermiştir.
Cuma, evlilik ve düğün günüdür
Erkekler ve kadınlar için”.*

Derim ki bu şiirin Ali b. Ebî Tâlib (ra) a aitliği tartışmalıdır.

b- Aylar

ı- Muharrem (المحرم): Çoğulu “محرمات”, “محارم” ve “محاريم”dır. Bazı Araplar ona “مؤتمر” adını vermişlerdir. Çoğulu, “مأمر”, “مأمير” dir.

(Müslim’in) es-Sahîh’inde: “Ramazan’dan sonra en faziletli oruç, Allah’ın ayı Muharrem’de tutulan oruçtur.”⁷⁷

75 Zayıf: Sahîh ve hasen hadîsin şartlarından birini veya bir kaçını taşımamakla birlikte mevzû’ (uydurma) olduğu da söylenemeyen hadîsdir. Bkz. A. Aydınli, s. 162.

76 “İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! dediklerimizi elbette bilmektesiniz” (el-Bakara 2/65) meâlindeki âyet bu kıssaya işaret eder.

77 Hadîsin devamı: “Farz namazlardan sonra en faziletli namaz, gece namazdır” şeklindedir. Bkz. Müslim, “Siyâm”, 38/202 (1163).

II- Safer (صفر): Çoğulu “أصفار”dır. İbnü'l-Arabî şöyle dedi: “Ebû Ubeyde hariç, herkes bu kelimeyi, munsarîf kabul etmiştir. O, gayr-ı munsarîf sayarak icmâi bozmuş ve şöyle demiştir: ‘Bu kelime, “ساعة” manasında alem ve müennes olduğu için gayr-ı munsarîftir’. Sa’leb (ثعلب) dedi ki: ‘o, bu konuda bilmeden açık bir hata yapmıştır. Zira zamanların hepsi saatlerden müteşekkildir’”.

Bazı Araplar, Safer ayına “ناجر” derlerdi ve onu uğursuz sayarlardı. Bundan dolayı onların bu inancı hadîste: “Hastalığın (sahibinden bir başkasına) kendi kendine sirâyeti yoktur, eşyada uğursuzluk yoktur. Ükey ve baykuş (ötmesinin tesîri ve kötülüğü) da yoktur. Safer ayında uğursuzluk yoktur. (Bunlar Câhiliye hurafeleridir.)”⁷⁸ denilerek reddedilmiştir.

III- Rebîulevvel (ربيع الأول): (Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî) el-Ferrâ (ö. 207/822) dedi ki: “‘Hangi ay’ diye sorulduğunda ‘الأول’, ‘hangi rebî’ sorusuna ‘الأولي’ diye cevap verilir.

Peygamber (as), bu ayda doğmuş, Mekke’den Medine’ye hicret etmiş ve vefat etmiştir.

Bazı Araplar, bu aya çoğulu “أخونة” olan “خَوَانٌ” ismini vermişlerdir.

IV- Rebîulâhir’e (ربيع الآخر): “وئصان” denilmiştir. Çoğulu “وئصانات”dır.

v-vi- Cemâzi (جمادى): Çoğulu “جماديات”dır. el-Ferrâ dedi ki: “İki cemâzi ayları hariç bütün ay isimleri müzekkerdir. (Nitekim): ‘جمادي الأخره’ ve ‘جمادي الأولي’ dersin”.

Bazı Araplar, Cemâziyelevvel’e “حنين” derler. Çoğulu “أحنة”, “حنون” ve “حنائين” şeklinde gelir.⁷⁹ Cemâziyelâhir’e ise “رئى” denmiştir. Çoğulu “وَرَبَاتٌ”dır.

Mesele: Selem akdinin rebî ve cemâzi aylarına uzatılması. Denilir ki: “Bu isimler ikişer aya delâlet ettiği için selem akdinin tecil edildiği süreyi müphem bırakmak sahîh olmaz”. Oysa bu konuda daha sahîh olan böyle bir müphemliğin sahîh olduğudur ve bu isimler zikredildiğinde ilk ay (Rebîulevvel veya Cemâziyelevvel) anlaşılır.

vii- Receb (رجب): Çoğulu “أرجاب”, “رجاب” ve “رجابات”dır.

Arapların ona saygılarından ötürü bu ayda silah sesleri duyulmadığı için Receb ayına “الأصم” denilmiştir. (الأصم denilmekle) Receb (ayı), insana mahsus bir sıfatla nitelenmiş olur.

Bu ayda oruç tutmanın fazileti hakkında, -sıhhati tesbit edilmemiş; bilakis münker ve mevzû olan- hadîsler nakledilmiştir.

viii- Şabân (شعبان): Çoğulu “شعابين” ve “شعبانات”dır. Bazı Araplar, ona “وَعْلٌ” derler.⁸⁰ Çoğulu “أوعال” ve “وعلان”dır.

78 Hadîsin devamı “Fakat (ey mümin) sen cüzamlıdan, arslandan kaçır gibi kaç!” şeklindedir. Bkz. Buhârî, “Tib”, 76/19.

79 “خبين، كأمير وسبكتين وباللام فيهما: اسمانِ لجمادى الأولى والأخرى ج: أحنّة وحنون وحنائين” bkz. Firûzâbâdî, s. 1539.

ler.⁸⁰ Çoğulu “أوعال” ve “وعلان”dır.

Peygamber (as), Ramazan’dan sonra, Şaban dışında bir ayın tamamını oruçlu geçirmezdi ve onun yarısı geçince öncesiyle birleştirmeyen kişiye de Şaban’ın kalan yarısında oruç tutmayı yasaklardı.⁸¹

ix. Ramazan (رمضان): Çok sıcak manasına gelen “الرمضاء” kelimesinden türetilmiştir. Çoğulu “رمضانات”, “أرمضاء”, ve “رماض” şeklindedir.

Nahivciler, cümle içinde “شهر رمضان” ibaresini, yalnızca “رمضان” demekten daha fasih olduğunu söylemişlerdir. Derim ki: İbn Ebî Hatim, zayıf bir senetle Ebû Hureyre’nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “شهر رمضان” demeyin, ‘شهر رمضان’ deyin, zira o, Allah’ın isimlerindedir”.

Bazı Araplar, ona “ناتق” derler. Çoğulu “ناتق”dır.

x. Şevvâl (شوال): Çoğulu “شواويل”, “شوايل”, ve “شوالات”dır. Bu ay, daha önceleri “عادل” deniliyordu. Çoğulu “عوادل”dir. Şevval, hac aylarının ilkidir.

Peygamber (as), Âişe ile nikahı ve evliliği Şevvâl’de oldu. Bundan ötürü bu ayda evlilik yapılması Âişe’ye sevimli gelirdi.

xI- xII- Zilkade, Zilhicce (ذو القعدة - ذو الحجة): İkinin her ilk harfi (Zikade’nin “ق” harfi ve Zilhicce’nin “ح” harfi) de üstün ve esre hareketleri ile okunabilir. İlkini üstün ile ve ikincisinin esre ile okunması aksi bir okumadan daha fasihtir.

Çoğulları “ذوات القعدة” ve “ذوات الحجة”dır. İlki “هواج” diye isimlendiriliyordu. Çoğulu “أهوعاة”dır. İkincisi “برك” diye isimlendiriliyordu. Çoğulu “بركات”dır.

Fâide: İbn Asâkir, el-Asmaî yoluyla tahrîc ettiği rivâyette: “Ebû Amr b. el-Âlâ der ki: Savaş haram olduğundan Muharrem, Araplar Safer denilen memlekette konakladıklarından Safer, iki rebî aylarında otlaklara çıktıklarından Rebî, iki cemâzî aylarında su donduğundan Cemâd, meyvesi çoğalıp yoğunlaşan hurma ağaçlarına destek yaptıklarından Receb, kabileler şubelere ayrıldığından Şaban, sıcak sebebiyle çocuklar sütten kesildiklerinden Ramazan, develerin azmaları sebebiyle kuyruklarını kaldırmasından Şevval, savaşmayı bırakmalarından Zilkade ve hac yaptıklarından dolayı Zilhicce isimleri (kamerî yılın aylarına) verilmiştir”.⁸²

80 İbn Manzûr ise Arapların Şabân ayına “عادل” Şevvâl’e “وعل” dediğini kaydeder. Bkz. *Lisânü'l-Arab* (CD: Şâmîle), IV,26; XI,437.

81 Bkz. Tirmizî, “Savm”, 36.

82 Arapça kadim lûgat kitaplarında muhtelif madde başlıkları altında verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere değişik dönemlerde yapılan ay isimlendirmelerinde denk geldikleri mevsimler etkili olmuştur. Mesela denir ki: “Araplar, aylara isim verdiklerinde bu ay şiddetli soğuk bir mevsime denk gelmişti” (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* -Şâmîle-, XIV,339). Mesela Cumâdâ “soğuk” ve “kurak” anlamlarına gelir. Söz konusu ayların isimleri değiştirildiği sırada şiddetli soğuk veya kuraklık hüküm sürdüğünden bu şekilde adlandırıldıkları rivâyet edilir. Her ne kadar kamerî ayların vakitleri değiştiyse de mevsimlerin fitrî durumlarından ilham alınan bazı isimler kabul görüp sürekli olarak kullanıla gelmiştir (İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtib*, Mısır 1312, -el-Hemmam Ziyaüddin Ebi'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim el-Musilî'nin *el-Meselü's-Sâir fi Edebü'l-Kâtip* adlı eserinin haşiyesinde-, s. 44; Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-*

Bu faydalı bilgileri, önemine binaen kaydettik. Zira bir kâtibin ve tarihçinin bunları bilmemesi uygun olmaz.

Başarı Allah'tandır.⁸³

6. Sonuç

Suyûtî, “eş-Şemârîh fî İlmi't-Tarih” adlı risâlesinde, İslâm tarih usûlünün tarih başlangıcı, hicrî takvim ve ortaya çıkışına dair haberler ve tesbitler, tarihin faydaları ve Arap dilinde olaylara tarih verilirken kullanılan ibare ve usûller, Câhiliye'de, İslâm'a yakın dönemde ve ondan sonra, Arap dilinde haftanın günleri ile aylara verilen isimler, bunların türetilme biçimleri ve anlamları gibi dille ilgili teknik meselelerini ele almıştır.

Eser İslâm tarih tasavvuru ve usûlünü oluşturan literatürün bir parçası olması ve tarih usûlünün dille ilgili teknik meselelerini ele alan müstakil bir risâle olması bakımından önemlidir.

Kaynaklar:

- » Aras, M. Özgü, “Arefe”, DiA, İstanbul 1991, III,351.
- » Aydın, Abdullah, *Hadîs İstilahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.
- » el-Bâbânî, Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920), *Hediyetü'l-Ârifîn*, CD: el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdârü's-Sânî, 2.09.
- » Bosworth, C. E., *İslâm Devletleri Tarihi*, çev. E. Merçil – M. İpşirli, İstanbul 1980.
- » el-Buhârî, Ebû Muhammed b. İsmâil (194-256), *Târîhu'l-Kebîr*, CD: el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdârü's-Sânî, 2.09;
- » *Târîhu's-Sağîr*, CD: el-Mektebetü's-Şâmile el-İsdârü's-Sânî, 2.09.
- » el-Casnazânî, Muhammed el- Hüseyî v.dğr., “Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı ile İlgili bir Araştırma”, çev. Kasım Şulul, Harran Ü. İlahiyât Fk. Dergisi, Şanlıurfa 2001, VI,151.
- » el-Cürçânî, Seyyid Şerîf, *Târîfât*, çev. Arif Erkan, İstanbul 1997.
- » Çelebi, Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul 1983.
- » Çelebi, Katip, *Keşfü'z-Zunûn*, Maarif Matbaası 1941.
- » Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub (817/1414), *el-Kâmusü'l-Muhîr*, Beyrut 1994.
- » Göze, Ergun, *Mukayeseli İslâm Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971.
- » Grohmann, A., “*Tihâme*”, İ. A. (MEB), XII/1,280-282.
- » Halîfe b. Hayyât (160-240/776-854), *et-Tarih*, thk. Mustafa Necip Fevâz – Hikmet Fevâz, Beyrut 1415/1995.
- » Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989.
- » Hodgson, Marshall G. S., *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev. Ahmet Kanlıdere – Ahmet → →
Nebeviyye, thk. Mustafa es-Sakkâ - İbrahim el-Ebyarî - Abdülhâfiz Şelbî, Mısır 1936, III,138 -2. dipnottan naklen-). Bir görüşe göre ise kamerî Arap takviminde, bazı ayların isimlerinin zahir manasının mevsimlere işaret etmesi, tarih boyunca eski Arap kabilelerinin birçok kez ay ve güneş takvimleri arasında gidip gelmiş olmalarından kaynaklanır (Muhammed el- Hüseyî el- Casnazânî v.dğr., “Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı ile İlgili bir Araştırma”, çev. Kasım Şulul, Harran Ü. İlahiyât Fk. Dergisi, Şanlıurfa 2001, VI,151). Zamanın geçmesi ve kamerî seneden dolayı ayların farklı mevsimlere denk gelmesiyle ay isimleri değişmiş, yerlerine yenileri kullanılmıştır. İslâm'a yakın dönemde ve İslâmî devirde kamerî aylara verilen isimler ise hala kullanılmaktadır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (CD: Şâmile), IV,26; V,193; XI,437, XIII,187,446; XIV,339; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyî b. Ali el-Mes'ûdî (ö. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*, thk. Müfid Muhammed Kamîha, Beyrut 1986, II,209.
- 83 Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî'nin eş-Şamârîh neşrinin son cümlesinin tercümesi şöyledir: “Hamd yalnızca Allah'a mahsustur. Sonra salât ve selâm kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olan (Muahmed'e) olsun. Müellif -Allah ona rahmet etsin- bu risâleyi 10 Zilkâde 872 (1 Mayıs 1468) tarihinde yazdı”.

- Aydoğan, İstanbul 2001.
- » İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdillâh (ö. 571/1176), *Tarihu Medînetu Dîmaşk*, thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer, Beyrut 1415/199.
 - » İbn Hacer el-Askalânî, Şeyhü'l-İslâm el-Hâfız Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö.852/1448), *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Sü'ûdî Arabistan ts., VII,268.
 - » İbn Hazm el-Endelüsî, Ali b. Ahmed b. Said el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09.
 - » İbn Hişâm, Abdülmelik el-Himyerî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakkâ İbrahim el-Ebyarî - Abdülhâfız Şelbî, Mısır 1936.
 - » İbn Kuteybe, Ebû Mumammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/889), *el-Maârif*, Mısır 1960;
 - » *Edebü'l-Kâtib*, Mısır 1312, -el-Hemmam Ziyauddin Ebi'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim el-Musilî'nin *el-Meselü's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib* adlı eserin haşiyesinde-
 - » İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", DİA, İstanbul 1991, III,465-467.
 - » el-Kâfiyeci, Muhyiddin, *el-Muhtasar fi İlmî't-Tarih*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Beyrut 1990.
 - » Karahan, Abdülkadir, "Süyûtî", İA (MEB), İstanbul 1979, XI,260.
 - » Koçak, Muhsin, "Gurre", DİA, İstanbul 1996, XIV,211.
 - » Koçyiğit, Talat, *Hadîs İstılahları*, Ankara 1985.
 - » Koprâman, Kâzım Yaşar, "Bahriyye" md., DİA, İstanbul 1994, IV,512;
 - » Koprâman, Kâzım Yaşar, "Birciyye" md., DİA, İstanbul 1992, VI,419-420.
 - » el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*, thk. Müfid Muhammed Kamîha, Beyrut 1986.
 - » Özaydın, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı" md., DİA, İstanbul 1991, IV,275-276.
 - » Öztuna, Yılmaz, *İslâm Devletleri*, Ankara 1989.
 - » Rosenthal, Franz, *İlmü't-Tarih İnde'l-Arab*, Arapça'ya çev. Salih Ahmed el-Ali, Beyrut 1983.
 - » Sartain, Elisabeth, *Celâleddin Suyûtî: Hayatı ve Esreri*, çev. Hasan Nureddin, İstanbul 2002.
 - » es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-İ'an bi't-Tevbih limen Zemme't-Tarih*, thk. Franz Rosenthal, Beyrut ts.
 - » es-Suyûtî, Celâleddin (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-Muhadara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kahire*, Mısır 1312;
 - » eş-Şemârîh fi İlmî't-Târîh, thk. Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî, Kuveyt ts. -Dârü's-Selefiyye bas-kısı-
 - » es-Süheyli, Abdurrahmân (508-581/1114-1185), *er-Ravdü'l-Unuf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, talik ve takdim: Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrut 1421/2000.
 - » Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
 - » Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi -tahlil ve tenkid-*, İstanbul 2008.
 - » et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid (224-310/838-923), *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut 1987.
 - » Yâkût b. Abdillâh el-Hamavî (ö. 626/1228), *Mu'cemü'l-Büldân*, CD: el-Mektebetü's-Şâmîle el-İsdârü's-Sânî, 2.09.